

ній діяльності: досвід зарубіжних країн і законодавчі пропозиції для України // Кримінальне право України. 2006. № 1. 7. Шостко О. Визначення поняття «організована злочинність» у вітчизняній кримінології // Вісник Академії правових наук України. 2006. № 1 (44). 8. Іваненко І. В. Розмежування форм співучасті та організованої злочинної діяльності // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2003. № 4; Іваненко І. В. Характеристика окремих структурно-якісних ознак організованих форм злочинної діяльності // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 23. К., 2004; Іваненко І. В. Організовані злочинні об'єднання: сучасна правова регламентація // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Спецвипуск. К., 2005. Т.2.

Надійшла до редколегії 15.09.06

О. Ю. Булукуков

ПРИЙНЯТТЯ ТАКТИЧНИХ РІШЕНЬ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Проблема прийняття тактичних рішень у процесі розслідування не є новою. Вчені криміналісти достатньо часто звертаються до аналізу слідчих ситуацій і рішень слідчого, прийняття яких сприяє їх змінам.

На окремі аспекти прийняття тактичних рішень у своїх роботах звертали увагу Белкін Р. С., Коновалова В. О., Сербулов А. М., Комісаров В. І., Берназ В. Д., Смоков С. М., Лузгін І. М., але й досі відсутні фундаментальні дослідження питань, пов'язаних із прийняттям тактичних рішень при розслідуванні злочинів.

Рішення, для прийняття та реалізації яких необхідне використання принципів, прийомів і способів криміналістичної тактики, у літературі одержали найменування тактичних рішень.

Відмінність тактичного рішення слідчого від інших рішень, які приймаються у період розслідування злочинів, полягає в тому, що тактичне рішення приймається для вирішення тактичного завдання, яке стоїть перед слідчим. Останнє визначається можливими варіантами розвитку сформованої слідчої ситуації, і метою, для досягнення якої воно використовується. Тактичне рішення завжди направлене на вирішення задач з багатьма невідомими, окресленими предметом доказування. При тому слід враховувати, що для процесу прийняття рішення характерний високий ступінь їх варіантності, змінності й залежності від слідчої ситуації, яка склалася [3, с. 6].

Тактичному рішенню властива певна логіка прийняття, воно повинне бути обґрунтованим, тобто аргументованим, ефективним та відповідати закону.

Аргументованість тактичного рішення – відповідність прийнятого рішення сформованій слідчій ситуації. Щодо цього чим повніше інформація, що надійшла в розпорядження слідчого, тим аргументованіше прийняте рішення.

Ефективність тактичного рішення – відповідність прийнятого рішення науковим положенням криміналістичної тактики. Ефек-

тивність залежить і від професійної підготовки слідчого, знання ним типових слідчих ситуацій, що виникають при розслідуванні певного виду злочинів і шляхів їхнього вирішення.

Законність тактичного рішення – відповідність тактичного рішення чинному законодавству й спрямованість його на реалізацію вимог, зазначених у законі.

Разом з тим, не можна заперечувати й евристичний чинник при прийнятті тактичних рішень. Вибір і прийняття рішення в ситуації, коли часу на обмірковування й аналіз наявної інформації нема, здійснюється на основі досвіду особи, яка його приймає, наявних прецедентів у практиці розслідування й наукових розробок. Швидкість у виборі й ухваленні рішення виключає випадковість. Стосовно до діяльності слідчого про випадковості можна говорити у двох аспектах: об'єктивному (рівень розвитку криміналістики й передбачених нових способів вчинення злочинів) і суб'єктивному (рівень підготовленості слідчого, його вміння орієнтуватися в нетипових ситуаціях) [4, с. 84]. Прийняття рішення не можна зрівняти з угадуванням вибору мети й способу впливу на об'єкт, інакше необхідно було б заперечувати факт використання слідчим понять і методів формальної логіки, філософії й інших наук. Скоріше, необхідно говорити про те, що в прийнятті тактичних рішень присутній евристичний фактор, що дозволяє прийняти рішення на основі досвіду, спостережливості й здатності до аналізу слідчого.

В основі ухвалення тактичного рішення лежить емпіричне передбачення або прогнозування розвитку слідчої ситуації й окремих її компонентів. Емпіричний прогноз являє собою ймовірне знання, у зв'язку із чим може бути підставою для декількох варіантів тактичних рішень. Маючи у своєму розпорядженні кілька варіантів рішень, слідчий адаптує їх до слідчої ситуації. У зв'язку з тим, що при розслідуванні певних видів злочинів слідчі ситуації, що складаються, є типовими, то й тактичні рішення теж можуть бути типовими для кожної ситуації.

Небажаний негативний розвиток слідчої ситуації може бути змінено у сприятливий бік за допомогою прийняття тактичного рішення. У літературі відзначається двояка роль тактичних рішень стосовно до слідчої ситуації. У першому випадку мова йде про вплив, що запобіжно діє на слідчу ситуацію, метою якого буде нейтралізація ймовірних негативних змін. У другому випадку тактичне рішення буде полягати або в утриманні від дій або у впливі, що сприяє можливим змінам [2, с. 161]. У розвитку вищесказаного можна зробити висновок про те, що тактичне рішення може попереджати негативні наслідки, нейтралізувати вже наявні й стимулювати поведінку учасників процесу обставинами, виходячи зі сформованої ситуації.

Роль рішення при «вичікуванні» або невтручанні в розвиток ситуації не повинна полягати лише в пасивному очікуванні слідчим сприятливого її розвитку. Таке рішення повинне бути підкріплене:

а) заходами спостереження й контролю за розвитком ситуації шляхом інформаційного спостереження за нею;

б) заходами відповідного впливу на ситуацію, якщо вона, всупереч прогнозу, стане змінюватися в несприятливий бік [2, с. 162].

Названі міри є резервом слідчого, що може бути задіяний при зміні слідчої ситуації всупереч прогнозу слідчого.

У практиці прийняття тактичних рішень мають місце проблемні ситуації, коли слідчий приймає рішення в умовах тактичного ризику, і коли не виключається можливість наступу негативних наслідків від прийнятого рішення. У тих випадках, коли слідчий вирішує розумове завдання, пов'язане з визначенням необхідності обрання тієї або іншої процесуальної дії, він прогнозує й важливість і необхідність такого обрання, включаючи наслідки, які можуть наступити. Результатом розумової діяльності є прийняття тактичного рішення, підсумок якого не є однозначним і заздалегідь визначеним.

Тактичний ризик може бути результатом взаємодії прийнятого рішення і слідчої ситуації в цілому або ситуації дії, які мають місце. Його межі й можливості визначаються особою, яка приймає рішення залежно від факторів, що впливають на характер розслідування. У цьому випадку мова йде про ухвалення тактичного рішення, що активізує процес розслідування, або рішення про відстрочку проведення тих або інших дій. У другому випадку, відстрочка прийняття дозволяє виждати якийсь час й потім прийняти рішення, що буде більше ефективним, чим рішення, якщо воно було б прийнято раніше. При ухваленні рішення про проведення окремих слідчих дій може мати місце ризик безрезультатності їхнього проведення, однак за своїм характером і наслідкам такий ризик не є тактичним [5, с. 68].

Белкін Р. С. пов'язує можливість ухвалення тактичного рішення в умовах тактичного ризику із суб'єктивною оцінкою слідчим наявної в його розпорядженні інформації. Досвідчений слідчий може не розглядати як ризиковане таке тактичне рішення, реалізація якого, на думку недосвідченого, обіцяє майже напевно повний провал й яке здається тому найбільш ризикованим. Тому така оцінка носить суб'єктивний характер, і в досвідченого слідчого вона точніша, ніж у початківця [1, с. 133].

Логіка ухвалення тактичного рішення містить у собі дотримання послідовності, певної схеми. Можна назвати складові прийняття тактичного рішення: а) формулювання загальної мети; б) формулювання конкретних завдань; в) визначення можливих засобів і прийомів розв'язання конкретного завдання [6, с. 93]; г) вибір

можливих тактичних варіантів рішення; д) оцінка правильності рішення; е) реалізація рішення.

Ухвалення тактичного рішення залежить від слідчої ситуації у цей момент розслідування, компоненти якої впливають на ухвалення рішення. Однак можна констатувати, що названа вище послідовність прийняття тактичних рішень майже завжди є незмінною. Виняток становлять ситуації прийняття рішень у малі часові строки, коли є ймовірність пропуску деяких зі складових прийняття рішення.

Логіка прийняття тактичних рішень передбачає так само причинну залежність його внутрішніх складових між собою. Так, формування загальної мети й конкретних завдань можливо тільки при аналізі вихідної інформації про злочин. Після формування цілей і завдань визначаються можливі засоби й прийоми їхнього досягнення й рішення. Вибір тактичних варіантів рішення здійснюється після визначення можливих засобів і прийомів. Така ж взаємозалежність існує при оцінці правильності рішення і його реалізації.

Після реалізації тактичного рішення складається нова ситуація, для вирішення якої потрібно нове тактичне рішення, прийняте за названою схемою.

Проблеми прийняття тактичного рішення полягають у складності завдань, які стоять перед слідчим і вирішення яких вимагає вміння аналітично мислити, прогнозувати розвиток ситуацій, що виникають у процесі розслідування злочинів.

Список літератури: 1. Белкин Р. С. Криминалистика: Проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике. М., 1988. 2. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. М., 2001. 3. Берназ В. Д., Смоков С. М. Рішення слідчого (криміналістичний та психологічний аспекти). Монографія. Одеса, 2005. 4. Комиссаров В. И. Теоретические проблемы следственной тактики. Саратов, 1987. 5. Коновалова В. Е., Сербулов А. М. Следственная тактика: принципы и функции. К., 1983. 6. Лузгин И. М. Моделирование при расследовании преступлений. М., 1981.

Надійшла до редколегії 28.11.06

О. М. Храмов

ПСИХІЧНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ЙОГО ВИДИ ТА ФОРМИ

Психічне насильство як і фізичне є кримінально-правовою категорією. Але у науці кримінального права не існує єдності думок стосовно визнання психічного насильства чи способом чи засобом вчинення злочину. Так І. Я. Фойницький вказував на те, що фізичне насильство, як і погрози можуть бути засобом вчинення злочину [1, с. 33]. Такої ж думки дотримувався і А. Д. Гаухман [2, с. 3]. Насильство він визнавав саме засобом вчинення злочину. Зараз таку позицію дотримує Н. Іванцова. Вона вважає, що у зло-